

Hebrew Writers Association in Israel

אסקופת הגאולה: מוטיב גאולת ה'אני' בסיפור "מדירה לדירה" לש"י עגנון

Author(s): נילי לוי

Source:

Moznaim /

מאזנים

(חשוון-כסלו תש"ן, נובמבר-דצמבר 1989), pp. 91-93

Published by: Hebrew Writers Association in Israel

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/23934993>

Accessed: 09-05-2018 11:22 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Hebrew Writers Association in Israel is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Moznaim* / מאזנים.

JSTOR

<http://www.jstor.org>

אסקופת הגאולה

מוטיב גאולת ה'אני' בסיפור "מדירה לדירה" לש"י עגנון

נילי לוי

של בעלי הדירה – היושב על האסקופה ומטריד את המספר בתובעו תשומת-לב. בעצת ידידיו הוא מחליט לעקור דירתו לבית שקט מחרץ לעיר, אך בהגיעו למעונו החדש הוא מתחרט וחוזר לדירה ההומה ולתינוק היושב על האסקופה. לכאורה, אין בהתרחשויות אלה יסוד בלתי ריאליסטי; אך כשאנו מבקשים להבין את מניעיו של המספר, אנו נאלצים לעבור למישור שמעבר לריאליסטי. שהרי אם כל רצונו של ה'אני' היה למצוא שלוה, ואם באמת לא נמשך אחרי התינוק (כפי שהוא אומר בעמ' 172: "והלווא אני לא נמשכתי אחריו"), מה הניע אותו לחזור לחדר ששכר "מאביו של תינוק" (עמ' 177)? החדר, שאליו חוזר המספר, חרף החלטתו להעתיק מעונו לבית הכפרי, מאופיין על ידי המספר כחדר המתקשר לתינוק, וזאת חרף הצהרתו שלא נמשך אחרי התינוק. על מניעיו של ה'אני' לא נוכל ללמוד מעדותו שלו, בהיותו מספר בלתי מהימן, בגלל הסתירה שבין הצהרותיו ובין הדיווח על מעשיו. בעמ' 172 אומר המספר על התינוק: "מה ראה לימשך אחרי, והלא אני לא נמשכתי אחריו", ואילו בפסקה הבאה אומר המספר על בכיותיו של התינוק: "כשאר כל אדם איני אוהב לא בכיות ולא גניחות, אבל כאן חביבות עלי בכיותיו וגניחותיו של תינוק מכל כלי שיר שבעולם, שאני יודע שהוא חי".

מכיוון שאינו מודע לעצמו, נראה למספר הבלתי מהימן שמשאת נפשו לשקוע בנירוונה. בעמ' 179 הוא אומר: "בינינו לבין עצמנו, זה שנים הרבה רואה אני את תכלית האדם בשינה, וכל מי שבקי בשינה ויודע לישון חשוב בעיני כאילו יודע על שום מה אדם נברא ועל שום מה אדם חי" (כמובן, מובחנת קריצתו האירונית של המחבר מעבר לכתפו של המספר, המשמיע את הקביעה הפרדוקסלית שתכלית חייו של האדם היא השינה); אולם אם באמת כל רצונו הוא לשקוע בשינה, מה פשר החלטתו לחזור לדירה ההומה של התינוק?

כדי להשיב על שאלה זו נבדוק את התפתחות המוטיב המופיע מיד בתחילת הסיפור – מוטיב המחלה. המחלה, המתוארת בפסקה הראשונה בסיפור, מופיעה בחורף. בפסקה השניה מתואר האביב, שבו "העולם התחיל מתרפא" (עמ' 170). באביב – אנו שומעים – זוג צפורים "צייצו ועשו להן בית" (עמ' 170). הרופא, הכותב מרשם, "עם שהוא כותב היה כותב שם אשה ומניחו בבגדו". כלומר, ההחלמה מהמחלה אינה כרוכה בתרופות (נשים לב לאמירה האירונית "הרופא לא

עוד שעל רבות מיצירות עגנון נכתבו מאמרי פרשנות רבים, הרי שעל הסיפור "מדירה לדירה"¹ כתבו רק אברהם (ארנולד) באנד² והלל ברזל³. אברהם באנד מוסר בעיקר את תוכנו של הסיפור ועומד על המשמעות הסמלית של הבית שבסיפור, אך אין בדבריו אינטרפרטציה כוללת. הלל ברזל טוען שברקע הסיפור ניצב הנביא המחייה את הנער, כפי שמסופר במלכים א' יז, 18, ושעגנון "דבוק לסיפור התנכי במסגרתו המסוימת, השליחות הגואלת". ברזל רואה, אם כן, את עיקר הסיפור באקט ההצלה של הילד החולה. בדיקה מדוקדקת של "מדירה לדירה" תוכיח שבמרכז הסיפור עומדת גאולתו של ה'אני' החולה באמצעות הקשר עם הילד, ולא הצלת הילד.

הסיפור "מדירה לדירה" נראה, לכאורה, שונה משאר הסיפורים שב"ספר המעשים", בהיותו, כביכול, ריאליסטי. ניתן למצוא בסיפור קשר סיבתי הגיוני בין הארועים, ואין בו התרחשויות בלתי מציאותיות, המאפיינות את הסיפורים האחרים ב"ספר המעשים" (כגון ההתרחשויות הדמוניות בבית המלון, המתוארות ב"פת שלמה"). אך למרות שעל פניו נראה הסיפור ריאליסטי, נמצא שהחפצים השונים המופיעים בו והפעולות המתוארות בו אינם משמשים כמייצגי מציאות בלבד. תאור החדר ששוכר המספר טומן בחובו משמעויות מטונימיות רחבות יותר למשל, מהמשמעויות העולות מתאור האכסניה של מדאם ווקאר (אמנם האכסניה מתוארת על-ידי בלוק באופן מטונימי, אך היא מייצגת מציאות חמרית-חברתית). המעבר מדירה לדירה בסיפורו של עגנון מטונימי להווייה מיטאריאליסטית,⁴ הקיימת מעבר למציאות חמרית-חברתית.

במרכז הפבולה עומד המספר, שבשל מחלתו הציע לו הרופא לעקור דירתו לתל-אביב. הוא שוכר חדר במקום הומה, ומחמת הרעש אינו יכול לישון. בנוסף לכך, מצוי בדירה תינוק – בנם

¹ מראי המקום מתייחסים לספוריו של ש"י עגנון, כרך ששי ("סמוך ונראה"), הוצאת שוקן, תשכ"ב.

² Band Arnold, *Nostalgia and Nightmare* (Los Angeles, 1968) pp. 220–221.

³ ברזל הלל, בין עגנון לקפקא (הוצאת בר-אוריין, רמת-גן, 1972), עמ' 162–163.

⁴ מונח שטבע הלל ברזל בספר ספורת עברית מיטאריאליסטית (הוצאת מסדה, 1974).

שמואל יוסף עגנון

הנזקק ביותר לקשר אנושי, ומכאן הקשר הסימביוזי, המביא גאולה לשניהם. הבחירה בתינוק כגואל ה'אני' מאזכרת גם את ירושלמי שבת קיט, ג: "אל תגעו במשיחי — אלו תינוקות של בית רבן".

הסיפור מציג שתי הוויות דיכוטומיות: הווית העיר הרועשת, השוקקת, המלוכלכת, והווית הכפר השוקט והנקי, שבו אנשים "ששים בעבודתם ושמחים בכנין ארצם ובניהם ובנותיהם בריאים ונקיים. ידיהם לא מלוכלכות ועיניהם לא לקויות" (עמ' 178). לכאורה, נראה שצריך אדם להעדיף את גן העדן (הבית בכפר) על החדר השוקק בעיר, הלוהט "כגיהנום". אך כשנתבונן מקרוב בתאורו של "גן העדן" נראה שאין הוא יכול לשמש בית. בעמ' 179 אומר המספר: "וכבר ראיתי את עצמי כאילו אני יושב בחדר נאה ובאוויר נאה בין כלים נאים..." תאור זה מאזכר את הפסוק על הדברים המרחיבים דעתו של אדם: דירה נאה וכלים נאים ואשה נאה. כאן יש רק חדר נאה וכלים נאים, ואילו 'אשה נאה' נעדרת מתאור פסטורלי זה. גן העדן, שיש בו אמנם שלוה וטהרה אך הוא עקר, הוא גן עדן מדומה.

בעמוד 179, לאחר שתאר המספר את שמחתו על כך שיעתיק דירתו לבית שבכפר, סוטה הוא מהזמן הסיפורי באומרו: "איני יודע אם אותו בית עדיין קיים. ואם הוא קיים אם לא עשאוהו לשכות וחנויות וסוכות גזוז כדרך רוב הבתים שבתל-אביב". מה תפקידה של סטייה זו? היא מביעה את הרעיון ש"גן עדן" הוא מצב זמני, שעם חלוף העיתים אינו מוסיף להתקיים. האידיליה נושאת בחובה את גרעין חורבנה העתידי. רעיון זה משמיע גם הסבל, שבתארו את תחילתה של תל-אביב מתאנח ואומר: "לשלוה שכזו שהיתה כאן בראשונה לא נזכה עד לביאת המשיח" (עמ' 179). רעיון זה ממומש בסיפור באמצעות

נתייאש, היה מוסיף סממנים על סממנים ומשנה שם מחלתי", אלא בהתחדשות באביב ובהקמת בית. המספר (בדומה למספר "כפת שלמה") שרוי בכדידות, וזו מחלתו. חבריו "התחילו מדברים עמי כמו שמדברים עם החולה והיו אומרים תחילת צרכיו של אדם דירה, כל שכן מי שבא להתרפא" (עמ' 174). כלומר, תקנתו תימצא רק כאשר ימצא לו בית. מתי נמצא לו בית? כשהוא יוצר קשר אנושי עם הזולת — עם התינוק החולה, הנועץ צפורניו בעיני המספר משום ש"בבואה שלו נראתה לו מתוך עיני והיה מבקש ליטלה משם" (עמ' 173). התינוק רואה בבואתו בעיני המספר — קיים קשר סימביוזי בין המספר והתינוק. באופן אנלוגי למספר הבודד והחולה, אף התינוק הבודד — הנונח ע"י הוריו — חולה. החלמתם וגאולתם של המספר והתינוק נמצאת להם כשהמספר נעשה מודע לצורך האמיתי שלו — הצורך בקשר אנושי, בבית (בניגוד למה שסבר — שכל רצונו לשקוע בנירוונה). ביוצרו קשר עם הזולת הנוקק — התינוק — יוצר המספר קשר עם ה'אני' שלו, ונעשה מודע לעצמו.

תאורו של התינוק, ששכב על אסקופת הבית "מלוכלך בפצעים" (עמ' 180) מזכיר את תאורו של העני-המשיח בסיפור "המטפחת": "פרש העוף כנפיו וטס עמי והביאני לעיר אחת רומי שמה. נסתכלתי למטה וראיתי כת של עניים יושבים בשערי העיר ועני אחד יושב ביניהם ומתיר ואוסר את פצעיו". (אלו ואלו, עמ' רנ"ח). תאור זה של המשיח מתבסס על סנהדרין צ"ח עמוד א': "והיכא יתיב (המשיח)? אפיתחא דרומי. ומאי סימניה? יתיב ביני עניי סובלי חולאים וכולן שרי ואסירי" (מתירים וחובשים את פצעיהם). בסיפור "המטפחת" הקשר בין ה'אני' והמשיח נוצר באמצעות הראייה. כשהמספר כובש את עיניו מהעני (בחלומו) כדי לא להביט ביסורים, "גבה הר גדול מלא קוצים וברקנים וחיות רעות רועות בהר ועופות טמאים פורחים ושקצים ורמשים מרתיעים ובאים" (אלו ואלו, רנ"ג). רק כשהמספר אוזר אומץ להתבונן בעני-המשיח, נוצר ביניהם קשר: "אף הוא הציץ בי, פצעים שהציצו מתוך פניו כעין עיניים של אש נראו" (אלו ואלו, עמ' רס"ו).

תנאי לגאולה הוא — אם כן — היכולת להתבונן ביסוריו של הזולת. המספר ב"מדירה לדירה" נגאל ממצוקתו רק כשהוא מבין שהצורך האמיתי שלו אינו לשקוע בתרדמה של גן-עדן (הבית בין הכרמים והפרדסים — שהוא אלטרנטיבה לחדרו הצר וההומה — מתואר כגן עדן. בניגוד לחדרו הצר, ההומה והלוהט — בחדר המוצע לו בבית שמחוץ לעיר "לא ניכר חומו של יום". המלה הדומיננטית בתאור היא "מנוחה"). רק כשהמספר מבין שהצורך האמיתי שלו הוא ליצור קשר אנושי עם הזולת, רק כשהוא מתלכד עם התינוק (שהוא ה"אלטר אגו" שלו) בעשותו את אזנו כאפרכסת "כדי שאשמע עוד" ("עוד" היא אחת משתי המלים היחידות שמשמיע התינוק בבקשו "דויט, אויט") הוא נגאל ממצוקתו. כל הקולות של החיים השוקקים, שקודם לכן הטרירוהו כל כך, "נתרופפו והלכו, חוץ מבת קולו של תינוק שהיתה מחליקה על אוזני" (השימוש בבטוי 'בת קול' מגביה את התאור לספירה של גאולה).

מדוע בחר עגנון דווקא בתינוק, כמי שהקשר אתו נושא את האופציה של גאולת ה'אני'? — התינוק המזונח והחולה הוא

המעשים שהוא – עושה החזקת התינוק בזרועותיו – הם היוצרים את הקשר. הניגוד שבין "דיבור" ובין "מעשה" שזור לכל ארכו של הסיפור. מחלתו של האיני מתבטאת בכך ש"כלי הדיבור לא נענו לי אלא לשעול" (עמ' 170). בדברו על חבריו, האומרים שישכור לו דירה אחרת, אומר המספר (עמ' 174): "אבל הדיבור קל מן העשיה ואין צורך לומר מן הידידות". כשהתינוק שמח על חזרתו של המספר אליו הוא "טפף בשתי רגליו על כרסי מתוך שמחה שאין לה פה" (עמ' 181). השמחה אינה זקוקה לפה, המעשים כוחם עולה על כוחן של מלים – וזאת כותב סופר שרב לו כוחו במילים, אך הוא מודע לקיום הקוטב הממשי יותר של המעשים. דברים אלה מבטאים אירוניה שמפנה המחבר כלפי עצמו.

לסיכום: להנחתו של ברזל שבתשתית "מדירה לדירה" עומד הסיפור המקראי על החייאת הנביא את הנער מתבקש עיון נוסף; בעוד שבסיפור המקראי הנער הוא השב לתחיה, הרי כאן גורם התינוק להחלמתו של האיני. אין בסיפורנו החייאה ניסית ע"י כוח עליון, אלא תאור סמלי של תהליך התרפאותו של אדם ממחלת הבדידות על-ידי מימוש אנושיותו. ■

ביבליוגרפיה

1. ברזל הלל, בין עגנון לקפקא (הוצאת בר-אוריין, רמת-גן, 1972), עמ' 181 – 160.
2. Band Arnold, *Nostalgia and Nightmare*, (Los Angeles, 1968), pp. 220–221.

הצטרפו למנויי "מאזנים"

לכבוד
מינהלת "מאזנים"
ת.ד. 7098, מיקוד 61070
תל-אביב

ברצוני להיות מנוי על מאזנים.
מצ"ב המחאה ע"ס 60 ש"ח, מנוי שנתי בארץ /
\$ 50, מנוי שנתי בחו"ל.
(מחק את המיותר)

שם _____
כתובת _____
תאריך _____ חתימה _____

הסיפור-בתוך-סיפור: תאור (בדרך של פלאש-באק) קורותיו של הזקן, בעל הבית הכפרי, שבכואו ארצה ברח מהרעש שבעיר. דיגרסיה סיפורית זו של הזקן משמשת כבואה לקורות את המספר. הזקן מסכם את סיפורו: "לבסוף באתי לידי דעת שאסור לי ליקח בתים בתוך העיר, שאין אדם יודע סופם, שהרי אף אותו בעל הבית עלה לארץ מחמת חיבה ולבסוף עשה מה שעשה" (עמ' 176).

אדם אינו יכול לדעת סופם של בתים, אינו יכול להבטיח לעצמו "גן עדן" בדרך של פרישה מהחיים השוקקים והשתקעות בשלווה פסטורלית, בתרדמה עקרה ("בגן העדן" יושב הזקן; בשלווה זו אין עתיד. בבית ההומה שבעיר מצוי, לעומת זאת, התינוק העומד בראשית חייו). הדבר היחיד שיכול האיני לעשות על מנת להתרפא ולהיגאל, הוא להיות מעורב בחיים, אף אם מעורבות זו כרוכה בסבל ובהעדר טהרה (בתארו בעמ' 181 את החדר ששב אליו, אומר המספר באירוניה "מחמת רוב האבק לא נראתה שם האשפה").

הניגוד שבין שלווה וטהרה סטרילית ובין מעורבות בחיים, הכרוכה בנכונות לוותר על טהרה, עומד במרכז התמטיקה של סיפורים אחרים של עגנון, כגון הסיפור "אגדת הסופר". דיכוטומיה זו מבטאת את הפרובלמטיקה של האמן, הרוצה מחד, להינתק מהחיים (מרעש, מהעשייה היומיומית) כדי להשתקע ביצירה, ומאידך, הוא מבין שהינתקות זו פירושה עקרות, ויתור על בית. ההתחבטות בין שני הקטבים של דיכוטומיה זו מוצאת בטויה בסיפור בשימוש במלה 'אסקופה'. עגנון משתמש במלה זו פעמים רבות בסיפור, ואינו ממירה אפילו פעם אחת במלה נרדפת ("מפתן" או "סף", לדוגמא). אם נעיין במקורות ניווכח שהשימוש במלה אסקופה דווקא מבטא את הפרובלמטיקה המרכזית של הסיפור. המלה 'אסקופה' נמצאת רק במסכת שבת ובמסכת עירובין, ותמיד היא מופיעה בהקשר בעיית הגבול שבין רשות היחיד ורשות הרבים. במסכת שבת דף ו' עמוד א' ודף ט' עמוד א', אנו שומעים: "אסקופה משמשת ב' רשויות" (רשות היחיד ורשות הרבים). גם בשבת ח' ע"ב, ובשבת צ"א ע"ב, נזכרת 'אסקופה' בהקשר לשאלת הגבול בין רשות היחיד ורשות הרבים. במסכת עירובין צ"ו, ע"ב אנו שומעים: "אילמא אסקופה רשות היחיד וקמה רשות הרבים".

המספר בסיפורנו מתחבט בין הרצון להשתקע בתרדמה ברשות היחיד שלו ובין המשיכה לצאת לרשות הרבים, ליצור קשר עם הזולת, לקיים מגע עם החיים השוקקים. מצב ההתלבטות, המתואר בתחילת הסיפור באמצעות פרויקציה (עמ' 171): "חלצתי נעל אחת, לא הייתי יכול לחלוץ שניה. פעמים היו גלי הים יוצאים לקראתי, אם להזמיני להתרחץ או אם להבריחני", מסתיים בהכרעתו של האיני ליצור קשר עם החיים, עם הזולת, וע"י כך גם עם האיני האחר שלו, עם המודעות של עצמו. הדילמה נפתרת בהכרעתו לצאת מקליפתו, מרשות היחיד שלו, אל הזולת. הכרעה זו היא ראשית החלמתו-גאולתו. האסקופה, שעליה יושב התינוק בהמתינו לתשומת הלב של המספר מאזכרת את "פתחה של רומי", מקום ישיבתו של המשיח, עפ"י סנהדרין צ"ח, ע"א.

כדי ליצור קשר עם התינוק אין המספר נזקק למלים;